

О.І. Кравченко

ВПЛИВ ІНФРАСТРУКТУРИ НА ДУХОВНУ КУЛЬТУРУ МІСТА В ІНДУСТРІАЛЬНУ ЕПОХУ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

Національний авіаційний університет

Анотація. У статті здійснюється філософське дослідження впливу інфраструктури на духовну культуру міста в індустріальну епоху.

Ключові слова: духовна культура, інфраструктура, індустріальна епоха, місто, комунікація.

Вступ

Значний вплив на становлення духовної культури міста здійснила промислова революція, яка призвела до розвитку машинної індустрії, а це, в свою чергу, сприяло росту міст. Починаючи із середини XVIII століття і до середини XX століття відбуваються суттєві зміни у міській інфраструктурі: розвивається система транспортних комунікацій; з'являється комунальна інфраструктура; розширюється мережа закладів культури (театри, кінотеатри, будинки культури тощо); будуються освітні установи (школи, гімназії, університети). Розширення транспортних розв'язок долучало до цих цінностей усе більше верств населення.

Швидке зростання капіталістичних підприємств призводить до захоплення нових земель, які раніше були сільськогосподарськими угіддями. Виникнення нових фабрик і заводів вимагає будівництва житла, а це в, свою чергу, – створення нових закладів освіти та культури. Розвиток буржуазного міста спричиняє переміщення закладів культури з маєтків у місто і вони стають доступними більш широкому загалу людей. Багато чого змінюється в мистецтві: король перестає бути єдиним замовником творів мистецтва, а двір – єдиним колекціонером. Центром художнього життя Західної Європи стають міста Франції, оскільки в них концентруються всі нововведення та вся культурна еліта, з'являються приватні колекції, салони і т.д.

Народжується роман як літературний жанр, опера, виникає сучасний театр, формується архітектура масових забудов, промислова архітектура. В містах Європи зароджуються оригінальні художні школи і літературні напрямки, в яких по-різному знаходять відбитки два великих художніх стилі у європейському мистецтві того часу – бароко і класицизм. В образотворчому мистецтві на другий план відходять релігійна тематика, розповсюджуються романтико-героїчні полотна, пейзажний і портретний живопис (Делякруа, Жеріко). Поширення набуває оперне мистецтво в містах Італії, перші драми з музикою, тобто провісники опери побачили світ у Флоренції. Вони ставилися на сценах приватних театрів і були доступні лише певному колу глядачів. Але завдяки індустріалізації перший оперний театр виник у Венеції, відтак оперна вистава стала доступна кожному, хто мав кошти придбати квиток [1].

У процесі буржуазних революцій були засновані перші бібліотеки для громадського користування. Одна із перших відкрилася у Лондоні в спеціально побудованому будинку на верхньому поверсі. З часом у всіх містах Європи почали відкриватися університетські, національні та приватні бібліотеки. Це сприяло широкому доступу до художньої та нау-

кової літератури все більшим верствам міського населення, що сприяло поширенню освіти та духовної культури в різних прошарках суспільства.

Науково-технічна революція вимагала нових знань для того, щоб люди могли працювати на станках і конвеєрах. Технічне переоснащення індустріального виробництва змушує розвивати освіту, що сприяє зростанню продуктивності праці. В свою чергу, зростання рівня освіченості населення веде до зростання попиту і на цінності духовної культури. Для підготовки грамотних робітників у містах почали створювати початкові школи. Наприклад, в Англії був виданий закон про освіту, яким підприємці зобов'язувалися створювати фабричні школи, де учні повинні були навчатися протягом чотирьох років одночасно з роботою на виробництві [2]. Зростання освіченості робітників залучає їх до осягнення різних форм культурного життя.

Зі зміною інфраструктури міста змінюється духовна культура його жителів. У ній знаходять свій вияв задоволення духовних інтересів і потреб, етичних та естетичних уподобань людей. У містах створюються культурно-історичні товариства, відкриваються музеї, видаються журнали. Наукові дослідження охоплюють теорію мовознавства, історію науки, соціологію тощо. Під впливом атеїстичних тенденцій у Західній Європі кризу переживає церква. Процеси секуляризації підтримують вплив релігії на духовну культуру городян. Ріст соціальної мобільності, і, в першу чергу, переміщення людей із сільської місцевості до міст, а також міграція з регіону в регіон зближує культурні уподобання різних груп населення. Разом із тим, виникає культурне єднання по вертикалі, що зумовлюється розширенням і поглибленням соціальних зв'язків між представниками однорідних професій.

Отже, в індустріальному суспільстві трансформація інфраструктури веде до суттєвих змін не тільки в характері виробництва, а й у духовній культурі міста.

Аналіз досліджень і публікацій

Дослідження впливу інфраструктури на духовну культуру міста в індустріальну епоху є предметом аналізу в різних соціально-гуманітарних науках. Цей феномен досить ретельно досліджувався починаючи із середини XVIII століття як у зарубіжній, так і вітчизняній науці – культурології, філософії, соціології, внаслідок чого були виявлені основні його риси. Вивченню різних аспектів означеної проблеми присвячено багато філософських праць. Аналізуючи сферу виробництва, К. Маркс пояснював, що до засобів процесу праці стосуються всі матеріальні умови, необхідні для того, щоб цей процес міг відбуватися. Вони не входять до нього, але без них він зовсім є неможливим. Прикладом цього роду засо-

бів праці можуть служити промислові будівлі, канали, дороги і т.д. Англійський урбаніст Е. Ховард виступав зі своєю теорією міста-саду, що має промислові комплекси, житлові та обслуговуючі забудови, оточені приміською зоною сільськогосподарських площ. Вагомі теоретичні напрацювання належать культурологу Д. Беллу та соціологам М. Кастельсу і О. Тофлеру. Філософський аналіз впливу інфраструктури на духовну культуру присутній у працях відомих філософів А. Шопенгауера, Ф. Ніцше, А. Вергонса, Е. Гусерля, З. Фрейда, К. Юнга, М.Хайдегера, Ж.П.Сартра, А. Калью та інших.

Серед сучасних науковців ця проблема стала предметом наукових розвідок у російських вчених Е. Іваненко, М. Корецької, С. Савенкової. З-поміж авторів, які тією чи іншою мірою розглядали духовну культуру міста в індустріальну епоху, міста, яке створило навколо себе «штучне середовище», можна виділити Н. Попкову. Крім того, існує значний обсяг джерел, що акцентують на процесі формування таких «нових» цінностей духовної культури, як потреба в безперервній освіті, креативному, інноваційному способі мислення і продуктивній діяльності, толерантності, солідаризмі, формуванні почуття власної гідності, співчутті. На цей аспект звернули увагу вітчизняні науковці В. Лях, В. Пазенюк, О. Соболев, Р. Самчук, Г. Ковадло, Я. Любивий. З огляду на предмет даної статті цінним є дослідження М. Кагана щодо протистояння «елітарної» і «масової» субкультури, яке охоплювало культуру поведінки та культуру комунікації, сферу дозвілля, а також виробничу й побутову сфери.

Постановка завдання

Метою статті є здійснення філософського аналізу впливу інфраструктури на духовну культуру міста в індустріальну епоху.

Основна частина

Індустріальний етап у розвитку суспільства характеризується поширенням процесів урбанізації. Основною формою виробництва стає фабрика, на якій упроваджується використання машин. Це спонукає до розширення ринку праці і міграції робочої сили із сільської місцевості до міста, про що йшлося вище. У містах відмічається високий рівень індустріалізації, професійної спеціалізації, використання науки та техніки, що призводить до зміни духовних запитів людей. Різноманіття життя, щільність міського населення, безліч розміщених у ньому установ – усе це підвищує роль міста як культурного центру, як фактору взаємодії різних закладів культури.

Індустріалізація й урбанізація змінили не тільки виробничу сферу, але й сферу споживання матеріальних і духовних цінностей. Відбулося не тільки кількісне зростання міста, а й збільшення його функції. Якщо раніше місто було центром споживання, то індустріальна епоха зробила його центром промислового виробництва. Місто концентрує в собі заводи та фабрики, створює інфрасистеми забезпечення не тільки виробництва, але й умови життєдіяльності для все більшої кількості населення, а також розвитку постійнодіючих комунікацій та духовної культури. Не можна не погодитися із висловом Н. Попкової, що «міста стають центром штучного

навколишнього середовища» [3, с.16]. Сама машинна індустрія остаточно відділила місто від села, а сільська місцевість стала лише виробником «біосировини», яка в місті перероблялась.

Економічна перевага міста створювала передумови для подальшого збільшення його культурної, побутової та соціальної переваг. Це призводило до зростання населення в місті, а це, в свою чергу, змінювало соціокультурне середовище міста. Дослідниця справедливо зазначає: «Сільським жителям було важко пристосовуватися до індустріального міста, до «міської свідомості» і це призводило до культурного зриву, створюючи людей, позбавлених всіляких соціальних та культурних норм і цінностей» [3, с.17]. Промислова революція сприяла корінній зміні й у свідомості людей. Цей період був революційним не тільки у політичному, а й у технічному та культурному відношеннях, поєднуючи і зосередивши значну кількість людей у промислових центрах, де умови життя значно відрізнялися від сільських. Жителі, що приїжджали із сіл, адаптувалися до життя в місті. Вони втрачали зв'язок із традиційною культурою, а культура міської еліти виявилася для більшості з них недоступною. Це зумовлювало формування маргінальної культури: люди, які опинилися в іншому культурному середовищі, стають маргіналами, що зазнають труднощів із самоідентифікацією, часто не можуть виразно заявити про свою приналежність до тієї чи іншої соціальної групи, а значить – і культури.

Нові умови виробництва потребували розвитку масової освіти – основи культурного виробництва. Через заклади освіти відбувається розповсюдження не тільки наукових та технічних знань, а й художніх цінностей. Прагнення до оволодіння знаннями, подолання незнання охопило значні верстви міського населення. Виникнення все більшої кількості складної техніки сприяло створенню різноманітних шкіл, училищ, курсів, які суттєво підвищували рівень освіти міських жителів. Централізована система освіти сприяла масовій підготовці спеціалістів, необхідних виробництву. Н. Попкова справедливо відмічає, що «в традиційному суспільстві був грамотним вузький прошарок людей, а масова грамотність – наслідок індустріалізації» [3, с. 17]. Адже в процесі промислового розвитку зароджується багато технічних наук, які потребували масового створення інститутів, що забезпечували ріст прикладних наукових досліджень. Розвиток освіти, в свою чергу, усував одну із відмінностей у суспільстві – між освіченими й неосвіченими людьми. Відбувалося вирівнювання культурних відмінностей, встановлення однаковості життя, якого не знали минулі епохи.

Значне зростання міст призвело до необхідності перепланування старих кварталів і будівництва нових проспектів і транспортних артерій. Почала виникати промислова архітектура, тобто будівництво вокзалів, мостів, фабрик. Міста росли та перебудовувались: шли процеси індустріалізації та урбанізації. Ці особливості міста відрізняли його від села. Місто висувало свої вимоги до середовища проживання, ставило вимоги до типів організації індивідуального та колективного життя. В результаті більш складним і диференційованим ставав не тільки фі-

зичний, а й культурний простір, а це змінювало поведінку людей. Перед кожним городянином, на відміну від традиційного сільського жителя, відкривається безмежний вибір вчинків, кар'єр, ліній поведінки. У той же час життя в міському світі стає анонімнішим, суспільні зв'язки – опосередкованішими (ринком, на якому споживач і виробник можуть ніколи не зустрітися, засобами масової комунікації і т.п.). Контроль та безпосередня зовнішня цензура поведінки кожного тут стає неможливою.

Урбанізація стимулює культурні процеси, відіграє значну роль у формуванні особистості в індустріальному суспільстві. В епоху науково-технічної революції зі зростанням ролі різноманітної соціальної інформації найважливішою складовою міської духовної культури стає міський спосіб життя. Великий вибір соціальних контактів, розвиток процесів спілкування в насиченому міському середовищі сприяють соціально-культурному зближенню різних соціальних верств і груп суспільства, розширенню кругозору, підвищенню рівня інформованості, освіти, загальної культури і т.п.

Саморозвиток і безперервне зростання матеріального виробництва послідовно сформували нову цивілізацію, засновану на науково-технічному прогресі. Радикально змінилися зміст і структура культури, що склалася в феодальному суспільстві, а культура буржуазного суспільства, на відміну від попереднього етапу, стала суто міською культурою. З поверненням ролі міста релігійний, політичний, етичний і художній традиціоналізм у культурі змінюється креативністю та інноваційністю, які іманентно властиві місту, а тепер усвідомлюються як цінність культури. Цей творчий імідж стимулювався потребами науки і техніки, в яких новизна має абсолютну цінність, оскільки забезпечує процес пізнання.

Як слушно зазначив М. Каган, в індустріальному місті виникало протистояння «елітарної» й «масової» субкультур, які охоплювали виробничу і побутову сфери, культурну поведінку та культурну мову, освіту і дозвілля. На цьому етапі всі наявні в культурі суперечності доводяться до логічної межі. Зокрема дослідник пише: «Сутність модернізму як останньої стадії розвитку культури буржуазного суспільства полягає в тотальному розриві культури з усім її побутовим середовищем, суспільством, людиною, що зробило саме її існування трагічним, виникало апокаліптичне почуття «Присмерків Європи» і похмурий песимізм усіляких «антиутопій» пророкували невідворотну загибель цивілізації» [4, с. 376]. Рівень матеріального виробництва і потреб соціуму зафіксований у понятті «масове суспільство» або «суспільство споживання». Йдеться не тільки про масове виробництво матеріальних продуктів, але й появу стандартизованих квазідуховних і художніх продуктів, які тиражувалися з розмахом новими мас-медіа (поліграфією, рекламою, радіо і телебаченням). Адресою масової культури стали нові покоління, які утворили надзвичайно широку й активну соціальну верству, яка швидко засвоює й транслює новий тип і спосіб життя. Зайве говорити про те, що культурний модернізм як в елітарному, так і в масовому варіантах ототожнюється з містом, міською культурою і способом життя.

Особливу роль у посиленні впливу інфраструктури на духовну культуру міського життя відіграють засоби транспортного зв'язку та комунікації (преса, радіо, телебачення), які залучають жителів периферійних районів, малих міських і сільських поселень до цінностей великих міст, змінюють їхню культурну орієнтацію. Люди вдосконалюють свої знання, розвивають художній смак, визначають свої політичні уподобання та антипатію. У той же час різка зміна інформаційного поля в середовищі існування, а також теле – і радіопередачі, газетні повідомлення, що нагнітають обстановку й руйнують консервативну свідомість людей, стали одним із найпотужніших чинників, що впливають на людей. Нещирість, розбіжність слова й діла, суперечливість інформації, їхня потенційна небезпека, багаторазовість таких випадків, відсутність достовірної інформації викликають тривалі стресові стани у людей, змінюючи їхню поведінку.

Отже, відбувається помітна зміна в способі життя людей; в містах концентруються все більш кваліфіковані спеціалісти і робітники. Тут зберігаються великі культурні, історичні та наукові цінності. В індустріальному суспільстві витонченість шедеврів мистецтва існувала поряд із забобонами, темрявою і неписьменністю мас, із безправ'ям і злиденністю селянства та міських низів. Цивілізація досягла своєї зрілості, проте в цей час стали яскравішими її суперечності. З одного боку, це раціоналізм, оптимізм, віра у безмежний прогрес та добро природу людини, з іншого – вади реальності. Саме ця суперечність між ідеалом та дійсністю стала рушійним мотивом соціокультурного розвитку в індустріальну епоху. Мистецтво стає легальним рупором громадських настроїв, перетворюється на головну сферу вираження моральних шукань та переживань. Мистецтво набуло ролі судді над суспільством, вперше протиставляло себе йому. Воно все більше заземлюється й повертається до людини. Негативними наслідками впливу машинного ладу індустріальної епохи на культуру став підрив основ елітарної і народної культур, всезагальне усереднення і, можна сказати, уніфікація [5, с. 128-129]. Індустріальне суспільство віддає перевагу технологіям, що ґрунтуються на досягненнях науки, створюють небачені досі засоби масової комунікації (радіо, телебачення, пошта), і значно прискорюють поширення культури, сприяють підвищенню та зближенню культурного рівня різних країн і регіонів. Зміст та ритміка духовного життя людей дедалі більше підкоряються вимогам і динаміці індустріальної системи. Це виявилось, передусім, у загальній тенденції до підвищення та вирівнювання культурно-освітнього рівня працівників, рівня розвитку міста, до політичної, соціальної та культурної рівності.

Разом із тим, індустріальному суспільству в ХХ ст. властивими стають і кризові тенденції. Крім того, з'ясувалось, що загальна індустріальна стандартизація торує стежку до підриву засад народної культури, традиційних каналів її передачі, збереження та відтворення. Це, у свою чергу, негативно позначилося на високій елітарній культурі, яка поступово втрачає зв'язок із культурою народною. В такій ситуації культура потенційно перебуває під загрозою втрати наці-

ональної самотності, руйнування усталених зв'язків і традицій.

Висновок

Здійснивши філософський аналіз впливу індустріальної епохи на духовну культуру можна зробити висновки, що до середини ХХ століття в західному світі встановилася індустріальна цивілізація. Промислове виробництво почало набувати нових рис. Зростали різні типи техніки, товарів та видів послуг, розширились організаційні форми правління. Місто почало функціонувати в режимі виробництва-споживання, а всі міські інфраструктури – підкорюватися цим законам.

Капіталістичне суспільство, перш за все, ґрунтується на масовому виробництві, розподілі і поширенні не тільки продукції, а й духовних культурних стандартів. Розвиток культури та освіти стирає грані між верствами населення міста. Люди починають розвивати комунікативні здібності, залучати до цього засоби масової інформації. Але в таких умовах з'являються й негативні наслідки індустріалізації, про які йшлося вище. Завдяки логіці відчуження машини позбавили людей індивідуальності, а технологія внесла рутинність у всі сфери соціального життя. Мільйони міських жителів встають практично в один і той же час, спільно покидають приміські та спальні райони, прямуючи до місця своєї роботи, синхронно запускають свої машини. Потім одночасно повертаються з роботи, дивляться ті ж самі телепрограми, що й їхні сусіди, майже одночасно вимикають світло. Не кажу-

О.И. Кравченко

ВЛИЯНИЕ ИНФРАСТРУКТУРЫ НА ДУХОВНУЮ КУЛЬТУРУ ГОРОДА В ИНДУСТРИАЛЬНУЮ ЭПОХУ: ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ
В статье осуществляется философское исследование влияния инфраструктуры на духовную культуру города в индустриальную эпоху.

Ключевые слова: духовная культура, инфраструктура, индустриальная эпоха, город, коммуникация.

O. Kravchenko

THE IMPACT OF INFRASTRUCTURE UPON THE SPIRITUAL CULTURE OF THE CITY IN THE INDUSTRIAL ERA: PHILOSOPHICAL ANALYSIS

The article made a philosophical study of the impact of infrastructure on the spiritual culture of the city in the industrial era.

Keywords: spiritual culture, infrastructure, industrial age, city, communication.

УДК 141.7: 930.1 (045)

М.В. Лукашенко

СОЦІАЛЬНІСТЬ У СИСТЕМІ СУСПІЛЬСТВА В ДОБУ МОДЕРНУ

Національний авіаційний університет

Анотація. Стаття присвячена аналізу особливостей становлення та трансформацій соціальності в добу Модерну. Висвітлюється набуття нових властивостей спільнотами (мережевими й уявленими) і новочасним суспільством, що відображається на змінах соціальності.

Ключові слова: Модерн, новочасність, соціальність, спільнота, уявлені спільноти, суспільство, індустріальне суспільство, соціальний атом.

Вступ

Історичним змінам, які почалися у XVII-XVIII ст., була притаманна особлива динамічність та революційність трансформацій у сферах індустрії, економіки, етики, мистецтва, науки, в соціумі, в світовідчутті й світогляді людей, що якісно змінило світ. То була особлива культурно-історична епоха, період філософських «поворотів» та «переворотів», час наукової, а за нею і промислової, революції. Цей

час вже про те, що люди однаково одягаються і живуть в однотипних помешканнях

У людини зникає почуття захищеності, співчуття один до одного, взаєморозуміння. Вона залишається один на один зі своїм духовним світом. Молох епохи індустріалізації одягає на своє механістичне обличчя силіконову маску і починає мило поспіхатися з обкладинок глянцевого журналу та телевізійних екранів [6, с. 148]. Це зауваження філософа Є.А. Іваненко є пересторогою і для сучасного суспільства.

Список літератури

1. Ильина Т.В. История искусств. Западноевропейское искусство – М.: Высшая школа, 2002. – 366 с. / [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://megos.org.ua/kultura.8.11.html>
2. Поулсен Ч. Английские бунтари / Ч. Поулсен. – М.: Прогресс, 1987. – 280 с. / [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://megos.org.ua/kultura.8.11.html>
<http://ibib.ltd.ua/promyislennyiy-perevorot-31382.html>
3. Попкова Н.В. Философия техносферы. Изд. 2-е. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 344 с.
4. Каган М.С. Философия культуры. Становление и развитие / М.С. Каган. – СПб.: Издательство Лань, 1998. 376 с.
5. Орлова Т.В. История сучасного світу (VX – XXI століття): Навч. Посіб. – К.: Віар, 2008. – 552с.
6. Иваненко Е.А., Корецкая М.А., Савенкова Е.В. Созвездие Горгоны (эссе об эффектах медиа). – СПб.: Алтея, 2012. – 328 с.
7. Кастельс, Мануэль. Информационная эпоха: Экономика, общество и культура. Пер. с англ. под науч. ред. О.И. Шкаратана; Гос. ун-т. Высш. шк. экономики. – М., 2000. – 606 с.
8. Попкова, Н.В. Введение в философию техники: учебник / Н.В. Попкова – Брянск: БГТУ, 2006. – 316 с.

час отримав назву «доба Модерну», а суспільство, яке з часом набуло нових якостей та ознак, – ім'я «індустріального». Основою зв'язаності такого суспільства стає соціальність, яка згодом сприймається як класична, традиційна.

Постановка проблеми

Метою даної статті є виявлення змін, які відбулися із соціальністю в новочасний період. Розуміння модерних трансформацій соціальності в форматі